

Är det möjligt att skipa historisk rättvisa?

Att förlora sin barndom eller berövas möjligheten att bli biologisk förälder, kan det överhuvudtaget gottgöras i efterhand? Forskaren Malin Arvidsson har jämfört två svenska processer.

Text & bild: Anna Fredriksson | [Prenumerera](#) | Artikel i SocialPolitik nr 3 2016

Två gånger hittills i svensk historia har staten velat göra upp med det förflutna och skipa historisk rättvisa genom särskilda lagar om ekonomisk ersättning i gottgörande syfte. Det gäller vanvård inom den sociala barn- och ungdomsvården mellan 1920 och 1980 och tvångssterilisering enligt de rashygieniska lagar som var i kraft mellan 1935 och 1975.

Det här bygger på uppfattningen att länder måste göra upp med sin historia för att kunna gå vidare. Man omvärderar och tar avstånd från tidigare handlande. Men vilken tids värderingar ska man utgå ifrån? Ekonomisk gottgörelse syftar till att ge erkännande och personlig upprättelse, men inom vissa ramar och efter ansökan och prövning. Hur avgörs vem som ska ha rätt till ersättning? Frågan har visat sig problematisk inte minst i samband med att vi nu vet att 54 procent av dem som sökt vanvårdsersättning fått avslag.

– Det är väldigt lätt att säga att vi ska göra upp med det förflutna, men det väcker otroligt svåra frågor, säger Malin Arvidsson, historiker vid Örebro Universitet.

Ambitionen att ge upprättelse, försoning och läkning, visst låter det sympatiskt. Men kanske finns undertryckta konflikter bakom en synbar konsensus. Teoretiska, politiska och etiska frågor väcks. Vad är orättvisa, vad ska vi gottgöra, hur stor ersättning är rimligt, kanske finns risken att processen blir en extra skymf.

I sin avhandling *Att ersätta det oersättliga* har Malin Arvidsson velat ha en problematiserande ingång utan att avfärda.

Hennes egen gammelmormor Astrid hade varit fosterbarn. Hon kom till en familj där hon fick sköta det mesta, när hon själv fick ett eget hem blev det väldigt viktigt för henne.

– Det finns sådana här berättelser i många familjer om en släkting som någon period av sitt liv inte kunnat bo med sina egna föräldrar.

Två dokumentärfilmer fastnade också hos Malin – *Stulen barndom* och *Den nya människan*.

– Det var som en kollektiv skuld, jag kände mig påverkad – vad är det för land vi bor i där någon kan bli steriliserad mot sin vilja?

En bidragande orsak till processerna är att folkhemmets historia omvärderades under 1980- och 90-talen.

– Folkhemmets baksidor blev synliga samtidigt som individuella rättigheter uppvärderades.

Ersättningslagen trädde i kraft 1999 och fram till 2003 behandlade Steriliseringsersättningsnämnden ansökningar.

Mellan 2006 och 2011 samlade Vanvårdsutredningen vittnesmål från personer som varit placerade i barnhem eller fosterhem. Formerna för gottgörelse kom att utredas av en särskild Upprättelseutredning och ersättningslagen för vanvård trädde i kraft 2013.

Båda lagarna var resultat av långa processer, där media spelade en stor roll för att väcka politikernas intresse och beslutet att offentligt göra upp med det förflutna har kommit gradvis.

I steriliseringen, förlusten av möjligheten att bli biologisk förälder, fanns också en skam i utpekandet som avvikande. Ingreppet var kroppsligt, så den bevisfrågan blev mindre. Men frågan om tvång och påtryckningar var dock en bedömningsfråga. När man gör upp med det förflutna säger man att missförhållanden ska upphöra, men det kan alltid ifrågasättas.

Nya anspråk kan alltid komma upp.

– Vad innebär det att ta ansvar? Handlar det om att förändra dagens vård? Vem har mandat att göra det?

Vissa grupper definierades bort i frågan om vanvård som finska krigsbarn, så kallat privatplacerade och placerade efter 1980. Men det här kan ändå fortsätta vara öppna frågor, som väcks till liv när något i omgivningen förändras. Precis som regeringen nu, efter påtryckningar, ser ut att öppna för ett lagförslag som innebär att den som steriliserats i samband med könskorrigering, vilket var ett krav fram till 2013, ska kunna ansöka om ersättning från staten.

För att förstå vem som får ersättning, och vem som inte får är det viktigt att studera själva processen, menar Malin Arvidsson.

– Under den definieras vad som är gottgörelse och vems intresse som ska påverka. Viktiga personer är de drabbade själva, offentliga intellektuella, politiker och tjänstemän. Pengar har blivit medlet i de två processerna. Men kanske borde man frågat tydligare vad de drabbade ville ha menar Malin Arvidsson.

– Remissvaren betonade att behoven är olika. Någon behöver tandvård, en annan terapi. För en del var ursäkten viktigast, andra ville ha ersättning för åren de varit separerade från sina föräldrar eller helt enkelt betalt för det arbete de utfört i fosterhemmet.

Läs mer

[Vanvårdsersättning – en misslyckad upprättelse](#)

[Att försöka – trots otrygghet och ohälsa](#)

Malin Arvidssons avhandling: [Att ersätta det oersättliga](#)